

خیلواکی

استقلال

www.esteqlaal.net

۱۴ جولای ۲۰۲۶

پوهاند عبدالحی حبیبی

کشف شاهنامه قبل از دوره مغل

۶۱۴ هـ ق = ۱۲۱۷ م

آغاز پژوهشهای نوی در شاهنامه شناسی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
قسمت دوم

نسخه کهنتر ۶۱۴ ق

گفتیم که مخطوطه شاهنامه قبل از یغمای مغل را قبلاً سراغ نداشتیم و نسخ تاریخدار تا آغاز قرن

نهم بدین ترتیب معلوم بود :

۱. همان نسخه لندن با تاریخ مرقوم ۶۷۵ ؟ که در بالا شرح دادیم.

۲. نسخه خطی لینن گراد ۷۳۳ ق ۱۲۷۶ م.

۳. نسخه خطی مصر ۷۹۶ ق ۱۳۹۴.

در ۲۷ دسمبر ۱۹۷۸ م یکتن پروفیسر شرق شناس ایتالوی بنام A. M. Piemontese در نسخ خطی کتابخانه ملی فلورانس ایتالیا، دست نویس شاهنامه فردوسی را کشف کرد که مدت ۴ قرن ناشناس مانده و با اشتباه بنام یک تفسیر بینام عربی قرآن مجید در فهارس ضبط شده بود. چون این خبر در یک روزنامه روم منتشر شد، محافل شرق شناسی دنیا را به تعجب و تلاش انداخت و حس کنجکاوی علماء را بر انگیخت و خود پروفیسر موصوف مقالتی مفصل در حدود صد صفحه و هشت فصل بزبان ایتالوی نوشت و عکس هشت صفحه آن دست نویس کهنسال را با مباحث دقیق در آن گنجانید. چون من زبان ایتالوی را نمیدانم، درینجا از اختصار انگلیسی آن استفاده میکنم.

این کتاب از جمله آثاری بود که یکی از دانشمندان و مستشرقان سرشناس ایتالوی

G.B.Raimondi

۱۵۶۳-۱۶۱۴م مدیر چاپخانه کتب طبّی شرقی در روما فراهم آورده بود و سهواً بعنوان کتاب نامعلومی در تفسیر قرآن شناخته شده بود (دستنویس نمبر ۲۴. III. CI)

این نسخه که بعد ازین آنرا بعلامت (ف = فلورانس) معرفی میکنیم، در سنه ۱۵۹۴ م بوسیله سیاح دانشمندی که G. Vecchietti نامداشت و برای فراهم آوری نُسخ خطی طبّی شرق فرستاده شده بود، از مصر بروما برده شد و در تصرف کتابدار کتب طبّی فلورانس ا. مگلیابیچی (۱۶۳۳ - ۱۷۱۴ م) درآمد و بعد ازو در جمله کتبش به کتابخانه ملی فلورانس انتقال یافت.

نسخه (ف) عبارت از جلد اول شاهنامه فردوسی است که به خط خوش نسخی سیاه در ۲۶۵ ورق بقطع ۴۸ x ۳۲ سانتی متر نوشته شده و در هر صفحه مقدار نوشته شده آن (۳۲ x ۲۶) سانتی متر در ۴ ستون است، که هر یکی از ۱۴ تا ۲۳ سطر (بطور متوسط ۲۲ سطر) دارد. چون این نسخه از پشتی اصلی برآمده و شیرازه آن گسیخته. در ترتیب بعدی دو ورق مقدمه منثور آن ضایع گشته و اوراق ۱۰۱ - ۱۰۷ آنرا بیجا دوخته اند و اوراق بین ۲۹۵ ب تا ۲۶۰ الف (مشمّل بر حدود ۷۰۰ بیت) نیز از بین رفته است.

این نسخه نایاب عزیز، بر هر ورق خود، در بین ابیات، یک یا سه کتیبه مزین و منقش مستطیل (غالباً با خط کوفی پیچیده بین تزئینات هندسی و گل و برگ و حلزونی) دارد، که عدد تمام کتیبه های مزین در متن ابیات به ۷۰۶ میرسد ولی این کتیبه های کوفی تزئینی عناوین داستانها و مضامین شاهنامه نیست، زیرا عناوین منثور مضامین در سطور جداگانه بخط نسخی متن کتاب نگارش یافته که تمام آن در ظرف ۵۲۳ صفحه به ۳۵۴ عنوان میرسد.

بر ورق اخیر ۲۶۴ ب بعد از بیت :

بران آفرین کافرین آفرید مکان و زمان و زمین آفرید

بخط نسخی کاتب متن چنین نوشته است :

"تمام شد مجلد اول از شاهنامه بپیروزی و خرمی، روز سه شنبه سیئم ماه مبارک محرم سال ششصد و چهارده بحمدالله تعالی و حسن توفیقه و صلی الله علی خیر خلقه محمد و آله الطاهرین الطیبین." درین سطور خاتمه کاتب نام خود را ننوشته ولی بر رسم قدیم کاتبان کتب رفته است، مثلاً نسخه خطی ترجمان البلاغه محمد را دویانی هم در آخر چنین دعائیه دارد :

" اسپری شد این کتاب بپیروزی و به روزی و نیک اختری و فرخی بر دست ... اندر اواخر ... رمضان سال بر بانصد و هفت از هجرت ... ۵۰۷ هـ."

از روی عکس هایی که از برخی صفحات این نسخه داده اند، رسم الخط نَسخی آن چه در نظم و چه در مقدمه منثور از دستبرد تصرفات و تنقیط های کاتبان و خوانندگان بعدی سالم مانده و تمام گ ها (ک) و چ (ج) و پ (ب) و کجی (کژی) و گژدم (کژدم) و ویژه گان (ویژگان) است. اگر چه کاتب نام خود و جای کتابت را ننوشته ولی از طرز خط و خاتمه منثور فوق و تاریخ ۶۱۴ ق پدیدار است، که این نسخه بزمانه قبل از مغل و دوره متأخر سلجوقیان تعلق دارد. از نوشته های زیرین خاتمه مذکور نیز مطالبی بدست می آید، که این نسخه در دست کی و در کجا بوده؟ مثلاً در دست چپ بیاض خالی بخط حدود قرن ۹ مطالبی از قبیل "او را که علی امام باشد ... و هر که آمد عمارت نو ساخت، رفت و من زل (کذا) بدیگری پرداخت "بامضای الفقیر نظام کاشی نوشته شده، و بر دست راست بخط تعلیق قدیم "طالعه العبد المحتاج للرحمة الله تعالى ... الظفر؟ ... المولى فى ... الوافق؟ ... هذا لكتاب الامير المرحوم المغفور نذر؟ الله كتبه عبده محمد اخي المكرم؟ ... من شهر سنه اثني و ثلاثين و ستمائه؟ " ... علاوه برین چند نوشته دیگری هم دارد، که در عکس مشهود نیست و دانشمند ایتالوی موصوف کلمات سابقه را در آن خوانده است و بدین جهت گوید که این نسخه در سنه ۶۳۲ ق ۱۲۳۴ م در دست یکی از فرقه اخیان اناطولی سلجوقی بوده و بر برخی از اوراق آن توضیحاتی بترکی نوشته و بر بعض ابیات ممتاز نشانی گذاشته بودند. این نسخه جز آسیبهای جزوی که در قسمتهای تزئینی و رنگها دیده روی همرفته سالم مانده و کمتر استعمال شده است و بنا برین از نظر سبک تزئینات نیز در خور اهمیت بوده و با آثار کمی که از دوره سلجوقی باقیمانده همپایه شمرده میشود و جداول تزئینی شنجرفی که متن ابیات کتابرا احاطه میکند، بیک نمونه کهن تزئین اصل قدیم بر میگردد.

اما نوارهای کوچک مستطیل مزین بااشکال حلزونی و خطوط منحنی که در بین نقاشیهای آن مطالبی بخط کوفی تزئینی بین جداول پیچانده شده، هر یکی در حدود ۵/۵ سانتی متر درازی دارد و چنین نوارهای مستطیل تزئینی در کتب خطی دیگر قرن ۵ - ۶ هم دیده میشود، که هنر شناس غربی فلوری آنرا بر شش طرز تقسیم کرده و این شکل سوم از آن اشکالست. ولی دانشمند پیمونتسی نتوانسته است، از روی این اشکال، نگارستان (جای نقاشی) آنرا با مقایسه بانواع دیگر این گونه نگارها تعیین نماید. باوجودیکه نظایر آن در آغاز سوره های نسخ خطی قرآن عظیم دیده میشود، اما ایضاح کامل این موضوع، تحقیقات مقایسوی هنری فراوان بکار دارد که مطالب نوینی را در موضوع تزئینات دستنویسهای فارسی قبل از مغل روشن خواهد ساخت و شاید نوشته های پیچیده در

خطوط و اشکال تزئینی که بخط کوفیست ربطی با متن داستانهای شاهنامه داشته باشد و ما می بینیم
که این سنت تزئینی تا قرن نهم هجری در شاهنامه بایسنقری هم پیروی شده است.
ادامه دارد...